

**Българско национално Възраждане и Ренесанс:
семантика на комуникативността в английския език**

Живко Христов

Резюме

Статията разглежда употребата на две основополагащи понятия в текстовете за българското културно наследство – Възраждане и Ренесанс. Двата термина са анализирани от семасиологична и контекстуална гледна точка в своите български и английски дискурси. Търси се тяхната максимална комуникативна стойност за целевата англоезична аудитория при селекция на разнообразната им атрибуция и дори изписване, при което межкултурната компетентност е от съществено значение.

Ключови думи: Възраждане, Ренесанс, полисемантичност, означаемо, конотация, комуникативност.

Abstract

The paper discusses the usage of two basic concepts in the texts concerning the Bulgarian cultural heritage: Revival and Renaissance. Both terms are subject to analysis with a view to their semasiology and context of usage, and in both Bulgarian and English discourses. The aim is to achieve the highest communicative value for the target English-speaking audience by means of the concepts' variable attribution and even orthography. The substantial role of the trans-cultural competence is stressed upon.

Key words: Revival, Renaissance, polisemantic, denotation, connotation, communicativeness.

1. Текстовете за възрожденско културно наследство. На границата между академичния и художествения дискурс

Когато попаднат в някоя от многобройните български музейни експозиции, свързани с националното Възраждане, мнозина наши сънародници се нуждаят от подробно обяснение на част от особената лексика, за което гидовете, разбира се, са

подготвени. Това се отнася в най-голяма степен за представянето на занаятите, където присъства специфична, често диалектна лексика. Да вземем за пример само един занаят – тъкачеството. Колцина от нас знаят що е „конзор” или „маказ”? Но все пак българският музеен посетител като цяло познава културния контекст на нашето национално Възраждане. Тази „образованост” му позволява да схване понятия и термини, за които иначе в днешната действителност почти липсват семантични денотати. Днес е трудно е за един млад човек да си представи що е чардак или чекрък, без да има нужното „остензивно” определение, т.е. посочване на материалното им съответствие или денотата. Горните примери се отнасят до занаятите и гражданската архитектура, но такава културна компетентност липсва и в други области. Такива са: православно българско църковно наследство, например църковна архитектура и иконография (притвор, наос, апсида, царски двери, навършии – вж. Христов 2009: 43); възрожденските институции (читалище, настоятелство, даскал); етнография (пафта, сарафлък) и др.

От гледна точка на комуникативността на текстовете за българско културно наследство (наричани оттук нататък за краткост ТБКН) представянето на нашето възрожденско наследство среща още по-сериозни трудности, когато то трябва да бъде осъществено на чужд език и то на език, чиито носители нямат културната компетентност относно парадигмата на българското Възраждане. Личният ми опит в преводи и редакция на ТБКН на английски език ме води до извода, че единствено межкултурната компетентност на преводача по отношение на два цивилизационни модела е в състояние да осъществи тяхната комуникативност. Впрочем в случая преводачът се сблъсква със същите трудности като при художествената литература поне в два аспекта:

1) в синтактичното равнище на езика, тъй като изказванията в разглежданата област могат да носят конотации, подобно на художествената литература, т.е. те не могат да се причислят към чисто „академичния дискурс” на Н. Феърклау (Fairclough 2006: 6);

2) в лексиката, където, както и в други сфери на българското културно наследство, изборът на определена дума може да направи текста комуникативен или напротив (вж. Hristov, to appear).

Стилът при първото равнище се определя в голяма степен от целевата аудитория на ТБКН, която можем да определим най-общо като „широка”, “wide public”. Текстовете на английски език в областта на българското Възраждане са насочени

предимно към нея, за разлика от текстовете в областта на археологията и античното наследство, където преобладават академичните публикации. А относно второто равнище най-показателен е самият факт, че от семантично гледище няма статистически ясен избор дори за десигната, с който трябва да се обозначи българското Възраждане на английски език – дали това е Renaissance или Revival.

В поредица от статии ще разгледам няколко основни понятия и частни аспекти на терминологията в англоезичните текстове за българското Възраждане в областта на институциите, етнографията, занаятите, гражданската и църковна архитектура, както и един културологичен проблем, свързан с българската православна иконография. За въпросите на нейното англоезично представяне вж. Hristov 2009.

2. Семантика на понятията Ренесанс и Възраждане в английски и български контекст

При изписване на фразите „българско Възраждане” (Revival) и „български Ренесанс” (Renaissance) на английски език в Интернет търсачката Гугъл се появяват сравним брой резултати – за първата около 6 милиона, а за втората – около 3. Статистически това означава, че и двата израза са приети като означаващи един процес, още повече че един и същи музей във Велико Търново – „Възраждане и Учредително събрание” – е наречен с двете понятия в два различни сайта (<http://imagesfrombulgaria.com> и <http://www.velikoturnovo.info>). Показателно е обаче, че в англоезичната академична литература се предпочита „Възраждане” (Clarke 1945: 1, Perry 1993: 5, 6, MacDermott 1962: 126). За тези автори изборът очевидно се определя от еднозначния денотат на понятието, ограничен от атрибутите „българско” и „национално”. От друга страна, „Ренесанс” в английски, както и в другите западни езици, се асоциира с парадигмата на западноевропейската история и култура, т.е. денотатът на това понятие традиционно е ограничен до развитието на изкуствата в Западна Европа (Флоренция, Холандия) след 14 в. В семантичен аспект значението на термина на български език е почти същото, като изключим определени стереотипи в българския изкуствоведски дискурс, наложени най-вече през социалистическия период. Става дума за стремежа да се „европеизира” представата за някои образци на българското изкуство (най-вече иконография) и те да се представят като едно от първите европейски „нарушения на канона” (Цонев 1974) и „предренесанс”. Всъщност

коректното назоваване на тази тенденция в църковното изкуство е Палеологов ренесанс и тя се отнася до епохата на Второто българско царство.

На английски език гореспоменатият период наистина може да бъде правомерно означен с термина Ренесанс, разбира се с атрибута „Палеологов” (Palaeologan) по името на византийските императори. Трябва да отбележим, че все пак този период не е традиционният денотат на термина “Възраждане”, определено като „българско” и „национално”. Освен това, като обект на интеркултурната комуникация, той е по-рядко засяган; това е съвсем естествено заради далеч по-малобройните паметници, останали оттогава – Боянската църква, Земенският, Ивановският манастири и някои църкви в Търново. Въпросите за англоезичното представяне на това наследство ще разгледаме в отделна статия за иконографията, която е най-значителната част от него.

Допълнителна трудност при избора на релевантния и комуникативен термин за англоезичното представяне на ТБКН е фактът, че в българската историография съществува повече от едновековна дискусия за означеното от понятието “Възраждане”. Много често семантично се разграничават, от една страна, духовната революция през периода (на това тълкуване държат например П. Ников, П. Мутафчиев, И. Шишманов, а в по-ново време Т. Жечев) и от друга – националното революционно движение, традиционно разбирано като център на българското Възраждане от мислителите на лявата традиция – Д. Благоев, Г. Бакалов. Същите автори спорят и за неговото начало и продължителност – дали започва от Паисий или от Ю. Венелин; дали завършва с църковната независимост или продължава и след националното освобождение (вж. Арnaudов 1941, Ников 1929, Жечев 1985). Ако все пак се абстрахираме от темпоралното съдържание на „възраждане”, остава въпросът за неговата метафорична употреба и митологичното му съдържание за българското съзнание, представени така от А. Хранова:

...отношенията между метафоричното и строго понятието в термина „възраждане“; отношения, които и досега подриват способността на термина да се превърне в еднозначно понятие за историческата наука поради променящия се живот на метафората вътре в самия него, която и до днес компрометира способността му да бъде (по веберовски) чист и рационален концепт. (...)

Метафоричното на *въз-раждане* всъщност задава цикличност на модела още от архаичните му корени (вегетативния мит, природните цикли), докато понятието на същия термин се насочва към мисленето за него като за епоха и съответно се

опитва да му придаде еднозначна телеологична легитимност и твърди темпорални граници. (Хранова 2010: 47)

В английския текст ще е нужно да избегнем гореспоменатото метафорично значение; а в неговото „понятийно мислене“ да се ограничим до едно общоприето означено (периодът на духовен и материален напредък от Паисий до Освобождението). По този начин не бихме компрометирали комуникативността на „Възраждане“ в английски ТБКН. Същевременно такава употреба би могла да има и своя реверсивен, „ономасиологичен“ ефект: означаемото име да спомогне за налагането на едно по-„чисто и рационално“ понятие в българския научен и медиен дискурс.

3. Главни букви и конотативно значение: Ренесанс и Възраждане, ренесанс и възраждане

Ако се ограничим до периода на българското национално Възраждане (XVIII – XIX в.), можем да направим опит за анализ на понятията Ренесанс и Възраждане и тяхното съдържание в англо- и българоезичен контекст. Показателен е фактът, че в авторитетен английски тълковен речник (Longman Dictionary of Contemporary English 2006) има две статии за Ренесанс – в едната понятието е капитализирано (с главна буква), а в другата – не е. Същевременно понятието Възраждане (revival) присъства в същия речник единствено изписано с малка буква.

Абстрахирайки се от конкретния денотат на двете понятия (който в семантичен аспект е еквивалент на речниковата статия), можем да направим заключение, че не-капитализираният термин вероятно има много по-широко поле на значения и след преглед на статията, разбира се, ще установим, че е така. Полисемантичността на „ренесанс“ в английски език е почти равнозначна на многозначие на „възраждане“ в български. Любопитен факт е, че в един от българските онлайн тълковни речници (<http://www.t-rechnik.info/w.php>) понятието „възраждане“ изобщо отсъства; в друг е дадено единствено неговото значение в християнската традиция (<http://talkoven.onlinerechnik.com/>). Но в българския културен контекст именно от „възраждане“ може много лесно да се изведат две понятия с различни денотати – в зависимост от това дали думата е изписана с малка или с главна буква. В първия случай конотативното значение на понятието е твърде широко (то става полисемантично като английското renaissance с малка буква и като revival) и може да бъде атрибут в множество дискурси – например в последните десетилетия се говори за

възраждане на традиции, духовност, интерес към исторически произход. Може да се спори в кои от тези случаи употребата е преносна (фигуративна), но е сигурно, че тя ще носи същата или почти същата денотация и конотативно значение, ако в същите контексти в английски превод се употреби “revival”.

Друг е случаят при ТБКН относно националното ни Възраждане, където единствено капитализираното понятие “Revival” и то с атрибутите “Bulgarian national” може да бъде комуникативно за англоезичния референт. Капитализацията ограничава семантичното поле на термина и създава асоциация с “Renaissance”, но без да отъждествява съдържанието на двете понятия. Атрибуцията на “Revival” според мен е също тъй задължителна, тъй като не се очаква от носителя на английски език, „потребител” на ТБКН, да притежава съответната кроскултурна образованост за българския културно-исторически контекст. Това е задача на този, който представя ТБКН и в това той е нещо повече от „преводач”. Не трябва да забравяме, че в британската история липсва подобен период (а потребителите на ТБКН в нашата страна са предимно британци). Следователно те не познават подобен културен контекст и нямат съответната „образованост” (background), за да възприемат релевантно понятието, което и налага неговата капитализация и атрибутиране. Освен това разликата в културния и историческия контекст между българското Възраждане и европейския Ренесанс, според мене, напълно изключва употребата на „Ренесанс” в коментирания текстове. Неслучайно в авторитетни издания на английски език, посветени на нашето наследство, е направен правилният избор (Konstantinov 2001: 25, 125). Показателна е и цитираната по-горе статистика от статии по темата, публикувани в Интернет.

За съжаление твърде много са и текстовете, в които е предпочетено понятието „български Ренесанс”. Озадачаващ е например фактът, че то присъства в сайтовете на Софийския университет и литературния институт на БАН – две институции, които би трябвало да отделят особено внимание на представянето на българското културно наследство

(<http://www.uni-sofia.bg/index.php/eng>, http://www.ilit.bas.bg/eng/projects_lit_na_vuzrajdaneto_en.php)

Възможно е тук да е действал остарелият стереотип от 70те и 80те години, като той автоматично е пренесен от контекста на изкуствознанието към други области – историческите предпоставки за създаването на университета и българската възрожденска литература. Референтите на тези текстове – например чуждестранни учени и студенти, търсещи информация за българското образование или научни

проекти, може би ще възприемат правилно денотата на „ренесанс”, но само ако притежават нужната историческа и межкултурна образованост. Но по отношение на останалите може да се твърди, че този текст не изпълнява своята комуникативна функция.

За мнозина от значително по-широката аудитория на англоезичните туристи обаче ще остане съвсем неясна деноминацията „българска ренесансова архитектура” (Bulgarian Renaissance architecture) в Интернет сайта www.trakia-tours.com. Красноречив пример за противоречието между търсения денотат и денотата на горното понятие за англоезичния потребител е галерията от снимки на български възрожденски (а не ренесансови) къщи. Много е вероятно в този случай некомуникативността на текста да предизвика поне първоначално объркване.

Заклучение

За комуникативната функция на текстовете за българското национално Възраждане на английски език е от особено значение преводачът като медиатор не само между два езика, но и между две култури, да притежава интеркултурна образованост. В случая с понятията “Ренесанс” и “Възраждане” в български и британски културологичен контекст това включва познаване на конотацията и денотативното значение на термините, а това знание се базира на опит и образованост. Те са необходимото условие за разбиране на многобройните възможни асоциации на горните понятия, обусловени от различния културен и цивилизационен модел.

В повечето текстове за традиционно разбираната парадигма на българското Възраждане уместният терминологичен избор на английски език е “Revival”, изписано с главна буква и с атрибути „българско национално” или само „българско”. „Ренесанс” има по-ограничено семантично поле и се отнася до различен период в националното културно наследство.

Литература:

Clarke, J. F. (1945). *Serbia and the Bulgarian Revival (1762–1872)* in: <http://www.jstor.org/stable/i322453>, retrieved 28.01.2012.

Fairclough, N. (2006). *Language and Globalization*. London: Routledge, 2006.

Hristov, Z. (2010). On the translation of proper names and terms in Bulgarian Orthodox iconography in English. In: Тодорова Р., Т. Сеизова-Нанкова, В. Попова. (eds.). *Език, култура, идентичност – Language, Culture, Identity. vol. 2.* Шумен: Фабер, 2010.

Hristov, Z. (to appear). *Thracian antiquity heritage in Bulgaria in English: stumbling-blocks to communicativeness.* Proc. 21st conference on British and American studies, Department of English at the University of the West, Timisoara 2011.

Konstantinov, P. (2001). *Treasures of Bulgaria.* Sofia: St Kliment Ohridski University Press, 2001.

Longman Dictionary of Contemporary English. Essex: Pearson Education Ltd, 2006.

MacDermott, M. (1962). *A history of Bulgaria, 1393–1885.* Allen & Unwin, 1962.

Perry, D. (1993). *Stefan Stambolov and the emergence of modern Bulgaria, 1870–1895.* Virginia: Duke University Press, 1993.

Арnaudов, М. (1941). *Българското възраждане. Наченки на движението за народност, култура и независимост.* София: Българска мисъл, 1941.

Жечев, Т. (1985). *Митът за Одисей.* София: „Български писател“, 1985.

Ников, П. (1929). *Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения.* София: Издание на Страшимир Славчев, 1929.

Хранова, А. (2010). *Метафора, епохи и митологии в понятието Възраждане. В: История, митология, политика.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“: 2010.

Цонев, К. (1974). *Технология на изящните изкуства.* София, 1974. Цит. по

http://imagesfrombulgaria.com/v/Region_V_Tarnovo/Veliko_Turnovo/Museum_of_Bulgaria_n_Renaissance_and_Constituent_Assembly_4.JPG.JPG.html, retrieved 30.01.2012.

<http://talkoven.onlinerechnik.com/>, retrieved 30.01.2012.

http://www.ilit.bas.bg/eng/projects_lit_na_vuzrajdane_en.php, retrieved 30.01.2012.

<http://www.izkustvo.net>, retrieved 28.01.2012.

<http://www.trakia-tours.com/gallery.php?uni=gallery&c1=114&page=114&id=114&>, retrieved 29.01.2012.

<http://www.t-rechnik.info/w.php>, retrieved 30.01.2012.

http://www.uni-sofia.bg/index.php/eng/the_university/history/the_bulgarian_renaissance, retrieved 30.01.2012.

<http://www.velikoturnovo.info/arte.php?Codf=3&Codr=30>, retrieved 29.01.2012.